

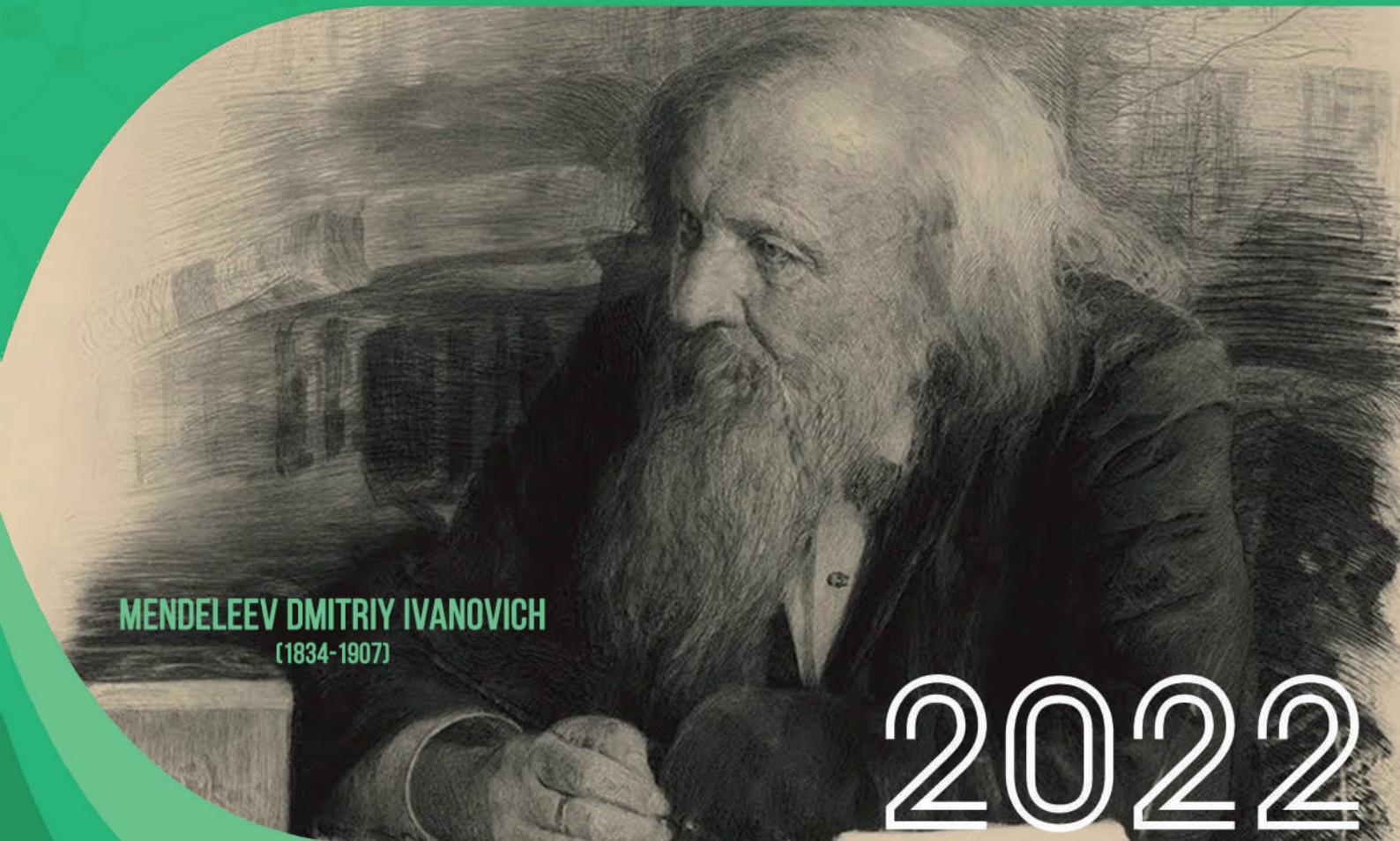
Tadqiqot.uz

ANJUMAN | КОНФЕРЕНЦИЯ | CONFERENCES

O'ZBEKISTONDA MILLIY TADQIQOTLAR: DAVRIY ANJUMAN

DAVRIYLIGI: 2018 | 2022

MENDELEEV DMITRIY IVANOVICH
(1834-1907)

2022
FEVRAL
№37

CONFERENCES.UZ

Toshkent shahar, Amir
Temur ko'chasi, pr.l, 2-uy.

+998 97 420 88 81

+998 94 404 00 00

www.taqiqot.uz

www.conferences.uz

**ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛИЙ
ТАДҚИҚОТЛАР: ДАВРИЙ
АНЖУМАНЛАР:
3-ҚИСМ**

**НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
УЗБЕКИСТАНА: СЕРИЯ
КОНФЕРЕНЦИЙ:
ЧАСТЬ-3**

**NATIONAL RESEARCHES OF
UZBEKISTAN: CONFERENCES
SERIES:
PART-3**

ТОШКЕНТ-2022

УУК 001 (062)
КБК 72я43

“Ўзбекистонда миллий тадқиқотлар: Даврий анжуманлар:” [Тошкент; 2022]

“Ўзбекистонда миллий тадқиқотлар: Даврий анжуманлар:” мавзусидаги республика 37-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 28 февраль 2022 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2022. - 10 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн даврий анжуманлар Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишиланган.

Ушбу Республика илмий анжуманлари таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илгор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳтил қилинган конференцияси.

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фаргона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

Доцент Шакирова Шохода Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Ёшлар ишлари агентлиги хузуридаги ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли кадрларни тайёрлаш институти)

6.Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят ҳалқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Воҳидова Меҳри Ҳасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят ҳалқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобоҳонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманганд мухандислик-курилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманганд мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.Ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаҳхоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдор.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ТАРИХ САҲИФАЛАРИДАГИ ИЗЛАНИШЛАР

1. Yuldoshova Gulchehra Po'latovna “SHAJARAYI TURK” TARIXIY MANBA.....	7
--	---

ТАРИХ САҲИФАЛАРИДАГИ ИЗЛАНИШЛАР

“SHAJARAYI TURK” TARIXIY MANBA

Yuldoshova Gulchehra Po’latovna
Urganch davlat universiteti magistri

Annotatsiya: Ushbu maqlada Xiva xoni Abulg’ozixonning tarixiy asarlari va ularning Xiva xonligi tarixidagi o’rni bo'yicha ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: manba, etnografiya, nayman, uyg`ur, qozoq ko'chmanchilar, solur, bayondur, taka, yovmut, tevachi.

Abulg’ozixon tarixda hukmdor bo'lishi bilan birga yirik tarixchi olim sifatida ham qolgan. Uning “Shajarayi turk ” asari XV –XVII asrlardagi Movorounnahr tarixini o’rganishda muhim manba hisoblanadi. Shuningdek asarda etnografiyaga oid manbalar ham katta rol o'ynaydi.

Xiva xoni Abulg’oziyxon 1603 yilning 23 avgustida tug'ilgan bo'lib, Arab Muhammadxonning to'rtinchı o'g'li edi. Onasi Yodgorxon avlodi bo'lmish Jong'ozı sultonning qizi Mehrinbonu xonim bo'lib, u Abulg’ozı olti yoshida vafot etad. Abulg’ozı o'n uch yoshida toju- taxt uchun boshlangan o'zaro kurashlar girdobiga tortiladi. 1616 yilda og'alarini Habash va Elbars sultonlar nayman va uyg`ur qabilalarining bosqliqlariga tayanib otasiga qarshi isyon ko'taradilar. Chunki ularning onalari naymon qabilasidan edi. Bunda Arab Muhammadxon odatda ota bola orasida bo'lib turadigan hodisalardan andisha qilib, isyonkor o'g'illariga Ustyurtda, Ko'hna Urganchdan 60 km narida joylashgan Vazir shahrini beradi. Vazir shahriga XV asr o'rtalarida o'zbek xonlaridan Mustafaxon asos solgan. Oradan 5 yil o'tar - o'tmas ota bola o'rasi yana buzulib nizo urushga aylanadi.

Abulg’oziy 20 yil atrofida xonlik qilib, umrining ko'pi urush talashlarda o'tadi. 1646 - 1653 yillarda Tajan, Bomi baurma, Atrak va Jurjon turkmanlari bilan urush olib boradi. 1655 – 1662 yillarda o'lkaga vaqtı - vaqtı bilan bosqin qilib turgan Urollik o'ris qozoqlari, qalmoqlari va qozoq ko'chmanchilar bilan urush olib boradi. 1663 - katta tarixchi 1664 yillarda bir necha marta Buxoro ustiga yurish qiladi.

1664 yilda Abulg’oziy og'ir dardga chalinib, toju – taxtni o'g'li Anushaxonga (1664 -1674) topshiradi. Oradan ko'p vaqt o'tmay 1664 yil mo'g'l" hamda “Shajarayi tarokima ”nomli ikki yirik tarixiy asar yozib aprelda vafot etadi.

Abulg’ozixon tarix sahifasida katta yer egasi , hukmdor sifatida emas, balki kehg malumotli sifatida qoldi olim . U “Shajarayi turk va qoldirdi. “Shajarayi tarokima” turkman xalqi va Turkmanistonning o'rta asrlardagi tarixini o’rganishda bosh manba rolini o'taydi . Asar 1658-1661 yillar orasida yozilgan bo'lib, turkiy qabilalarning xususan turkman xalqining kelib chiqishi haqida muhim manba hisoblanadi. Asarda barcha turklarning afsonaviy podshosi O'g'uzxon va uning avlodi tarixi, shuningdek turkman urug'lari: solur, bayondur, taka, yovmut, tevachi, xizr eli, ali eli, sariq, yozir, ershori va boshqalarning kelib chiqishi qisqa tarzda bayon etilgan. Asar Abulg’ozining o'z so'zlariga qaraganda turkman mullalari , shayxlari va beklarining iltimosi bilan yozilgan. Asarning tanqidiy matni, ruscha tarjimasi katta ilmiy tadqiqot bilan qo'shib 1958 yilda akademik A. N. Kononov (1906 -1986) tomonidan Lelingrodda chop etilgan. Abulg’ozining ikkinchi asari “Shajarayi turk” bo'lib, O'zbekistonning XV – XVII asrlardagi tarixini o’rganishda muhim o'rinn tutadi. Asarning asosiy qismi 1663 – 1664 yillarda yozilgan. Asarning yozilish sababları haqida Abulg’ozining o'zi bunday deydi: “Ammo bizning ota- aqalarimizning beparvoliqi va xorazm xalqining bevuqufigi, bu ikki sababdin bizning jamoatimizning Abdullaxonnig otalari bilan bizning otalarimizning ayrilgan yeridan to bizga kelguncha xonlaridan Mo'g'ulxonqacha bo'lgan davr tarixi bayon etilgan. 2chi bobda Mo'g'ulxonqacha Chingizzongacha bo'lgan davr tarixini bitmay edilar. Bu tarixni bir kishiga taklif “Shajarayi turk ” qisqa muqaddima

va 9 bobdan iborat. 1chi bobda Odam Atodan to turklarning qadimgi (1227- 1241) va avlodni, Chingizxonning boshqa o'g'illarining bayon etilgan. 3chi bobda Chingizxon tug'ilganidan to vafotigacha bo'lgan davr tarix bayon etilgan. 4chi bobda Chingizxonning 3chi o'g'li O'gadayxon vorislarini Mo'g'ilistonda hukmronlik qilganlarining tarixi bayon etilgan. 5chi bobda Chingizxonning 2 chi o'g'li Chig'atoyxon avlodining Movorounnahr va Qashqarda hukmronlik qilganlarining tarixi bayon etilgan. 6 chi bobda Chingizxonning 4chi o'g'li Tuluxon avlodidan Eronda hukmronlik qilganlar tarixi bayon etilgan. 7 chi bobda Chingizxonning katta o'g'li Jo'jixon avlodini Dashti Qipchoqda hukmronlik qilganlarining tarixi bayon etilgan. 8 chi bobda Jo'jixonning 5chi o'g'li Shaybon avlodini Movorounnahr , Qrim , Qozoq , Turonda hukmronlik qilgani, shuningdek Jo'jixonning 13chi o'g'li To'qay Temurxon avlodining Movorounnahr, Qrim, Qozoqda hukmronlik qilganlarining tarixi bayon etilgan. 9chi bobda Shaybon avlodining Xorazmda hukmronlik qilganlarining tarixi bayon etilgan.

Abulg'oziy "Shajarayi turkni " 7, 8, 9 bobining bir qismini yani 1644 yilgacha bo'lgan voqealar tarixini yozib ulgurgan. 1-6 boblar va 9 - bobning davomi 1644-1664 yil voqealarini Anushaxonning topshirig'i bilan Mahmud ibn mulla Muhammad Urganchiy degan ulamo tomonidan yozilgan.

Asarni yozishda Abulg'ozzi o'zidan avval yozilgan bir qator asarlardan foydalangan. Shulardan asarda faqat Sharafiddin Ali Yazdiyning "Zafarnomasi", Rashididdinning "Jome ut -tovorix " yani Tarixlar majmuasi tilga olingan. Bundan tashqari asarning original qismini yozishda muallif o'zi bilgan va so'rab - surishtirib to'plagan malumotlaridan ham keng foydalangan . Umuman olganda "Shajarayi turk " tarixning ijtimiy-siyosiy, iqtisodiy-etnik masalalariga oid qimmatli manba hisoblanadi.

Tarixiy ma'lumotlar orasida Shoybon ulusi va uning sarhadlari , uning XV asrning oxiri va XVI asr boshlaridagi umumiy ahvoli, Xorazmning XVI - XVII asrning I yarmidagi ijtimoiy - siyosiy ahvoli, uning Rossiya, Qozoq, Buxoro xonliklari bilan bo'lgan munosabatlari haqidagi ma'lumotlar muhim ahamiyatga ega. Jumladan XV asrning 20 - yillarda tashkil topib, Sibr xonligi nomi bilan ma'lum bo'lgan, G'arbiy Sibr ustidan hukmronlik o'rnatgan feadol davlat tepasida Shaybon naslidan bo'lgan xonlar turgan. Ularning so'ngi xonlaridan Ko'chumxon (1563- 1598) haqida shunday deyiladi: "Mahmudakxoni mazkurning bir o'g'li Murtazaxon, aning o'g'li Ko'chumxon... Bu Ko'chumxon Turo viloyatinda 40 yil podshohlik qildi. Uzun yosh tobdii. Axir ikki ko'zi nobino bo'ldi. Tarix 1003 (1595) yilda Ko'chumxonning qo'lindin turoni o'russ oldi. Ko'chumxon qochib mang'it xalqining ichiga bordi. Taqi haq rahmatiga ketdi."

Shuningdek asarda rus xalqi va rus davlati bilan munosabatlar haqida ham qisqa va muhim ma'lumotlar keltirilgan. Jumladan: "Arab Muhammadxon xon bo'lgandin 6 oydan so'ng Qo'sh yoyiq tegandi yurugan o'rusing qozoqindin ming kishi saratonning avvali kuni g'ofil kelib Urganchning qal'asina kirdi. Shaharda ra'iyatdin o'zga kishi to'q erdi. Xonning o'rdusi va sipoh xalqi Amu suvining labinda erdilar... Urganchda ra'iyatdin ming kishini o'lturdi va ming qiz birlan juvonni oldi, ming arabag'a yaxshi mollardin yukladi. Bo'z va bo'yog'li va polos va to'n va to'shak - yastuq mundog' nimarsalarning barchasini o'tga yoqdi. Bularni saranjom qilg'uncha 7 kun bo'ldi Andin so'ng Urganchdin chiqib daryo labiga yurudu."

"Shajarayi Turkda" o'lkaning ijtimoiy – iqtisodiy ahvoliga oid malumotlar ham keltirilgan. Asarda o'sha davrda Xorazm obodon bo'lganligi, aholi tinch- totuv, yashaganligi, to'kin-sochinlik bo'lganligi haqida ham ma'lumotlar bor. Jumladan: "So'fiyonxon zamonida Urganchdin Abulxon bormoq bu ovuldin ul ovulg'a borg'ontek erdi. Aning uchun Amu suvi Urganch qal'asining tubidin o'tib, Abulxon tog'ining kun tug'ishina borib, tog'ning tubina tegib, qibla tarafindan ugrulub kun botishg'a borib, andin o'tub O'g'urcha (Amudaryoning quyi qismida, uning janubiy irmog'I Ajoyiba suvining Kaspiy dengiziga quyladigan yerda loylashgan manzil) borib Mozondoron tengizina quyar erdi . Taqi ulkim , Amu daryosining ikki tarafi to O'g'urcha borguncha, ekinlik va yuzum bog'i va daraxston erdi. Baland yerlarg'a chig'ir qurarlar erdi. Molli xalq ko'kavun va chibin vaqtinda bir-ikki manzil yiroqroq quduqlarga ketarlar erdi. Obodonliq va ma'murlikning hech niyoyati yo'q erdi. Aminakxonning o'g'li Qolxonning zamonida Urganch obodon va xalq tinch bo'ldi, benihoyat arzonliq bo'ldi. Bir pulga bir non bo'ldi tedilar. Kema o'sha vaqtida Urganch birlan Vazirning orasindan yurur erdi."

Asarda yana Amudaryo qadim zamondan Kaspiy dengiziga borib quyganligi keltirilgan. Keyinchalik daryo o'zanini o'zgartirib, Sariqamish pastligiga quyladigan bo'ldi. XVI asr oxrlariga kelib Amudaryoning o'zanini o'zgarishi, uning qurib borishi natijasida yuz bergan

iqtisodiy tanglik to'g'risida ham asarda muhim ma'lumotlar uchraydi . Jumladan : “Biz dunyoga kelmasdin o'ttiz yil ilgari Amu suvi Xos minorasining yoqorisini , uni Qora ayg'ir to'qayi derlar, ul yerdin yo'l yasab oqib, Tuq qal'asina borib, Sir tengizina quyg'on ekandur. Ul sababdin Urganch cho'l bo'libti. ”

Umuman olganda Abulg'ozining “Shajarayi Turk” asari ham tarixiy, ham etnografik, ham shu davrdagi aholini ijtimoiy- siyosiy ahvolini, tarixini yoritishda qimmatli manba hisoblanadi. Shu sababdan ham biz ‘Shajarayi Turkni” muhim manba sifatida o'rganamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abulg'oziy . Shajarayi Turk . –T., 199 . 7-bet
2. Ahvedov B. O'zbekiston tarixi vanbalari . - T.,2001. 194 –bet.

ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛИЙ ТАДКИКОТЛАР: ДАВРИЙ АНЖУМАНЛАР: 3-ҚИСМ

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусаҳҳих: Файзиев Фарруҳ Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 28.02.2022

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Тадқиқот, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000